

O ISTORISIRE DIN JUDECATĂ ȘI TIMP

IOAN DRĂGOI

Nu ne ascundem regretul că apariția unei lucrări de fenomenologie în spațiul cultural românesc, la un secol după momentul consacării definitive a acestei metodologii filosofice prin *Ideile* lui Husserl, a trecut neobservată. Să nu ne descurajăm, totuși, că *Judecată și timp* nu a fost înțeleasă și comentată la momentul apariției sale, așa cum nici autorul, Viorel Cernica, nu s-a lăsat descurajat¹⁸. Abordarea, în finalul lucrării, a fenomenului inflației de autorizare reprezintă o dovadă clară că a scris-o conștient fiind de riscul unei firave receptări din partea „vieții filosofice”. Inflația de autorizare cuprinde tot ceea ce se întâmplă semnificativ în sfera publică, iar apariția unei astfel de scrieri nu face excepție. Tot ea își impune propriul timp convențional, al publicizării, masificării, plebeizării, deteriorând astfel evenimentul – înțeles aici în sens larg ca „act de ivire pe lume a unei ființări” – prin ordonarea sa într-o înșiruire de alte „evenimente publice”. Se pune atunci întrebarea: de ce este nevoie de autorizarea filosofică a unui fapt care, de la bun început este filosofic? Poate că *Judecată și timp* nici nu are nevoie de legitimare din partea vreunei „autorități”, dată fiind *originalitatea* unei teme care, prin ea însăși, are în vedere ceea ce este *originar*: modul omenesc de gândire, rostire și făptuire, din fața căruia anevoie cineva s-ar putea sustrage. De aceea, *într-un anumit sens*, tăcerea care a învăluit această lucrare monumentală, atât ca aspect, cât și ca ambiții și realizare poate fi privită și ca un semn de bun augur. Câtă vreme ea se va ține cu discreție departe de „timpul convențional” al autorizării care învăluie în diferite forme „viața filosofică”, câteva dintre gândurile și temele expuse în paginile sale vor rodi viguros, impunându-se definitiv pentru cei care, luându-le pe cont propriu, vor lăsa, la rândul-le, urme de neșters în conștiința filosofică a secolului nostru.

Întrucât este vorba aici despre un scenariu și un discurs riguros-filosofic (și chiar de un jargon propriu autorului), nimeni nu va putea pătrunde în universul eclectic al acestei cărți doar frunzărind-o, extrăgând din ea pasaje pe care să le socotească semnificative, iar apoi să își închipuie că a înțeles-o. De bună seamă, n-ar înțelege-o nici dacă, pe firul unor alte preocupări și intenții, ar neglija parcursul scenariului pe care *Judecată și timp* îl descrie, decupând pur și simplu o felie tematică ansamblului ei și izolând-o în afara ghemului conceptual în care ea a fost înfășurată. Să nu ne speriem totuși că nu avem de-a face cu o lucrare teoretică „de actualitate”, de felul celor care abordează subiecte de interes momentan, îmbibate

¹⁸ Viorel Cernica, *Judecată și timp. Fenomenologia judicativului*, Iași, Editura Institutul European, 2013.

de tendințe și de temeri destinate, în mod fatal, uitării. Neîndoielnic, *Judecată și timp* ar putea fi citită și pornind adică de la un fapt pe care să-l preluăm din experiența noastră curentă. Totuși, în lipsa unui efort participativ și imaginativ din partea cititorului, sarcina asumată a zăbovirii prin discurs, în preajma dezideratului fenomenologic al „lucurilor însele”, rămâne neîmplinită.

Fapt mai rar întâlnit în filosofia actuală, lucrarea lui Viorel Cernica s-a născut nu atât din necesitățile unui câmp de cercetare – fără doar și poate, ea este și așa ceva, relevantă fiind atât pentru domeniul logicii, al istoriei filosofiei și, poate mai important, al discursului fenomenologic (într-o epocă a proliferării comentariilor „despre” fenomenologie) –, cât mai degrabă dintr-un imens pariu existențial la care autorul însuși s-a supus scriind-o și pe care îl adresează și cititorului: *cum poți gândi altfel decât așa cum ai fost obișnuit, adică altfel decât într-o structură judicativă?* Este gândirea în limitele judicativului constitutiv, căruia îi suntem cu toții tributari, singura posibilă? Dacă da, ce anume asigură preeminența regulilor formale, care ordonează deopotrivă rostirea și făptuirea? Dacă nu, descrie structura judecătii S-P forma originară a gândirii – „dictatura” ce reglementează logica, filosofia, știința și mai ales ideologia – sau există și vreo altă posibilitate de a pași dincolo de această limită, prin strădania propunerii unui concept care să se arate pe sine prin alte „reguli” decât cele stabilite în orizontul judicativului?

Cum putem ști dacă acest pariu a fost sau nu câștigat? Să admitem, în restituirea pe care ne-o propunem și care ajunge, în punctul său terminus, la fenomenul mai sus menționat al inflației de autorizare, că peripețiile, sau mai degrabă „confruntarea de giganti” din jurul judecătii și a „dictaturii” sale, întâmplată prin două reduții fenomenologice, poate fi istorisită așa cum Homer a istorisit cândva asediul Troiei sau cum Noica a „istorisit”, în urmă cu câteva decenii, *Fenomenologia spiritului*.

Dacă ne este îngăduit să o spunem astfel, povestea ar putea începe nu cu „a fost odată un om ca toți oamenii”, căci nu despre om este vorba în principal aici, ci despre om ca „subiect” al gândurilor sale. Să reformulăm, atunci. „A fost odată un eveniment”, care a produs o ruptură în cugetul unui „om ca toți oamenii”, iar odată cu acest eveniment s-a născut gândirea autonomă. Căzut precum un meteorit care avea să întunece „atmosfera” cugetului vreme de mai bine de două milenii, evenimentul autonomizării gândirii este cel care a restructurat rostirea și al cărei rezultat a fost apariția *logos*-ului formal. Înțeles și în accepțiunea gândirii contemplative, omniprezentă în filosofia occidentală în „instituțiile” „analiticii” (responsabilă cu regulile de corectitudine ale gândirii) și „dialecticii” (responsabilă cu re-tematizările aporiilor din filosofie), dar și ca distribuire către diferitele fapte ale omului, *logos*-ul formal a înlănțuit viața și practicile ei în „dictatura” sa.

Iată, așadar, sarcina covârșitoare pe care și-o poate asuma o conștiință întrebătoare, pornită la luptă cu armele reduției și al „hermeneuticii radicale”, în

năzuința aproape donquijotească de a elibera originarul vieții din captivitatea la care gândirea formală îl condamnase, devenită între timp atât de comodă traiului comun. Într-adevăr, dincolo de aspectul de experiment filosofic al celei de-a doua secțiuni a lucrării, încercarea lui Viorel Cernica se distinge întâi de toate prin „eroismul” intenției de a disloca *logos*-ului formal sau judicativul constitutiv (caracterizat prin cunoașterea orientată spre sine și spre lucruri), tocmai pentru a recupera *logos*-ul originar („întreg”, „neîmpărțit”, „natural”). Această faptă „eroică” s-ar putea conduce după ideea, veche de când lumea, a „recunoașterii necunoașterii” lucrurilor. Subliniem adjectivul „eroică” și pentru că intervențiile timpului complică demersul recuperării și pre-lucrării judecății și judicativului într-așa fel, încât chiar un fir al Ariadnei (unul filosofic, iar nu mitologic!) anevoie ar scoate acest demers în afara labirintului pe care îl țese timpul în structurile judicativului constitutiv: gândirea se petrece în timp, subiectele propozițiilor pe care le rostim există în propoziție doar pentru că ele au fost puse acolo de către timp, ceea ce se spune despre subiect este posibil tot prin timp, verbele nu sunt altceva decât modulări ale timpului și, de parcă n-ar fi fost suficient, timpul, copil heraclitean care mută piesele cu care se joacă, este deopotrivă obiectul intențional al oricărui act de judecare, de vreme ce el constituie obiecte ale gândirii. Chiar nimicul, în cea mai pură imposibilitate a sa este, la rândul-i, în timp, de vreme ce vorbim despre el ca fiind.

Sub aceste auspicii, o conștiință întrebătoare (să-i spunem „la fel ca toate celelalte conștiințe”) se pregătește să atace chiar propriile sale structuri judicative. Desigur, n-o va face de-a dreptul, ci prin fenomenul ei originar, timpul (non-originar totuși pentru conștiința întrebătoare), cel care, din chiar primul moment, așază elementele judecății într-o schemă unitară: aspectul formal, dat de „pozițiile” subiectului și predicatului, și aspectul alethic, unitatea verb-timp, care umple în conținut aspectul formal. Așa se face că prima bătălie în jurul judecății se dă în orizontul timpului. Iată sensul acestei scoateri din circuit (reducția judicativă), cea care vizează fiecare element al judecății în parte, dar mai ales urmărește în fenomenul timpului o „captură” deosebit de prețioasă. Cu atât mai dificil de obținut, cu cât elementele aspectului formal, subiectul și predicatul nu sunt de la bun început ceva prin ele însele, ci se „prezentuiesc” potrivit timpului („generalitate fără gen”), cel care le instituie în ființă. Ambele provin cumva dinspre trecut, exprimând condiția lor nefixată, neîmplinită, de funcțiuni logice, de vreme ce subiectul exprimă statutul de posibil, iar predicatul, pe cel de variabilă. Pentru a exista într-adevăr, ele trebuie să grăiască în judecată. Or, instituind subiectul ca element ferm în judecată, în noua condiție de „substrat” capabil de acum să primească însușiri, acesta va deveni atemporal. Eventuala persistență în timp a subiectului ar face ca acesta să nu mai fie în identitate cu el însuși: dacă s-ar timporiza, subiectul („om”, spre exemplu) fie s-ar pulveriza în neant, întrucât „omul” de acum nu mai este același cu cel din „trecut”, după cum nu va mai fi același cu cel din „viitor”. De aceea,

subiectul devenit substrat ia drumul survenirii viitorului, „sustrăgându-se” realității și pregătind astfel scena pentru „blocada” ideologiei. Înțeles numai ca subiect logic, el scapă de amenințarea timpului. În compensație, timpul se va refugia în structura predicatului, „găzduit” fiind de acesta și intensificându-i pulsațiile. Este însuși timpul, cel care face ca un subiect anume să poată primi o multitudine de predicate, în forma unei generalități în mișcare, care ar putea fi pusă drept origine a oricărui act de cunoaștere. De aceea, vom spune că, în cadrul aspectului formal, predicatul a căpătat sensul de „general”.

Ce se întâmplă cu cel de-al doilea aspect al judecății, cel alethic, a cărui unitate, aceea dintre verb și timp, este dată tot într-un raport temporal, deschis de această dată către viitor? Verbul („este”) și timpul intervin în cadrul judecății numai datorită anteriorității aspectului formal, structura S-P. În acest moment intermediar, verbul dobândește în judecată statutul secund de „condiționat” (de către *logos*-ul formal), în sensul „actualizării” adevărului-corespondență, iar timpul pe cel de „constantă”, tot *logos*-ul formal fiind cel care îi dă sensurile, în modalizările sale. Aspectul alethic trimite înspre ceva care, în pofida evoluției acestui scenariu pe teritoriul judicativului, scapă întrucâtva „dictaturii” sale: transcendența, angrenată în toate scenariile metafizice, ontologice, cosmologice și antropologice. Odată cu apariția de nicăieri a nodului aporetic deschis de transcendență (ființarea deschisă către Celălalt, care denumește survenirea viitorului ca „moarte proprie”), timpul însuși dobândește statutul de „ființare”, iar verbul pe acela de „ființă”.

Devenit ființare, așadar pradă conștiinței întrebătoare la sfârșitul primei sale incursiuni, timpul-prizonier își dezvăluie enigmele în ceea ce se numește fenomenul instituirii sale în ființă („în-ființare”). De aici înainte, el va denumi o ființare cu identitate proprie și, totodată, agentul „în-ființător” capabil să le instituie („temporizeze”) pe celelalte elemente ale judecății. Opera sa de „prezentuire” universală strânge laolaltă chemarea trecutului și survenirea viitorului, adică ceea ce este avut în vedere prin „principiul ființării conștiente”, „intervalul” dintre naștere și moartea acesteia. Apoi, prin mecanismul temporizării, timpul transferă caracterul ființei oricărei alte ființări. Odată cu „în-ființarea” timpului se încheie bătălia primei reducții, cea judicativă, la capătul căreia fiecare dintre cele patru elemente aliniate la început în luptă (subiectul, predicatul, verbul, timpul însuși) au dobândit semnificații ontologice, parcurgând drumul de la judecată la judicativ. Se poate considera însă această confruntarea din jurul dictaturii judicativului definitiv încheiată?

Din punct de vedere formal, s-ar părea că da. Nu însă și dacă ne gândim la una dintre consecințele evenimentului apariției *logos*-ului formal, orientarea gândirii asupra lucrurilor. Dobândind ființă cu ajutorul timpului, cele patru elemente care s-au preschimbat pe parcurs, „substratul”, „generalul”, „ființa” și „ființarea”, vor spori în vigoare, impulsionate fiind de acțiunea „în-ființătoare” a timpului. Sub asediul neîncetat al conștiinței întrebătoare – o conștiință „asemeni tuturor conștiințelor” –

„dictatura” judicativului își strânge rândurile, opunând încă și mai vehement rezistență. Acum se întâmplă o nouă instituire a subiectului, devenit între timp „substrat”, de această dată ca „substanță” (înzestrată, așadar cu ființă). La rândul său, predicatul devenit „general” joacă de acum rolul materiei, adică al „însușirilor substanței”. Și de această dată, cele două vor beneficia de intervenția timpului, ale cărui ipostaze se metamorfozează, în orizontul pragmatic ivit acum ca „timp-părtinitor”, „timp-ordonator” și „timp-autoritate”. În urma acestei din urmă instituirii, timpul se va retrage definitiv în postura decorativă de „cadru”, orizont încăpător al evenimentelor. Imperceptibil, el primește acum statutul de ființare proprie, urmând a desemna spațiul în care „faptele” gândirii, rostirii și făptuirii sunt ordonate și ierarhizate potrivit autorizării, mecanisme prin care conștiința-prezentă-în-timp își exercită dominația asupra lucrurilor.

Odată cu împlinirea-trecerea în ființă a subiectului (ca „substanță”) și a predicatului (ca „fel de a fi al substanței”) prin funcțiile părtinirii, ordonării și autorizării, câmpul de luptă al conștiinței întrebătoare cu dictatura judicativului se va muta, așadar, pe tărâmul lucrurilor, în special al gospodăririi acestora în vederea administrării nevoilor. Prezentă pe tot parcursul lucrării lui Viorel Cernica, dar făcându-și abia acum apariția ca atare, ideologia desemnează ipostaza desăvârșită a judicativului, ultimul bastion dincolo de care nu vom afla, pesemne, decât „imaginea” lumii trăite în experiența non-judicativă, anunțată pentru un viitor volum al proiectului, dar prefigurată în alte scrieri în formula „noematică” a „ideologiilor polifonice”.

Într-un anume sens, mecanismul celor trei operații (părtinirea, ordonarea, autorizarea) ale „dictaturii” judicativului își află desăvârșirea în gravitatea tulburătoare a istoriei odată cu fenomenul ideologiei. În definitiv, tot ceea ce gândim cu privire la propria noastră ființă ține, într-un fel sau altul, de simboluri ideologice: educația, munca, timpul liber, stilul de viață, politica, religia, „sfârșitul” a orice. Pentru gândire, ideologia este echivalentă, potrivit generalității pe care o comportă impostura – indiscutabil ideologia denumește și o formă de impostură –, cu aerul viciat în diferite grade pe care îl respirăm cu toții (asemănătoare numai cu „ființa” și „stilul”, din alte scenarii filosofice) și totodată o realitate individuală, întrucât ne privește pe fiecare în parte. Fiindcă gândim, vom rosti și faptui prinși în tentaculele ideologiei. De vreme ce fiecare vorbește în numele celorlalți, în numele unui grup, al unui partid, asociindu-se ori respingând diferite tendințe, predicând-răspândind-validând formule salvatoare, jucând roluri de apologeți sau de convertiți, fiecare individ își aduce contribuția la proliferarea ideologiilor.

Cum trebuie să fie distribuită puterea politică? În ce fel trebuie să se facă retribuția bunurilor într-o societate dreaptă? Iată întrebările care trimit înspre originea ideologiei (necesitate de a afla argumentarea unei excelențe sociale), în care autorul *Judecății și timpului* recunoaște trăsăturile ei părtinitoare-ordonatoare-autorizatoare. Izvorâtă din tendința unor grupuri de a se identifica idealurilor și

reprezentărilor pe care le împărtășesc, ideologia este părtinitoare, întrucât propune un fapt contingent ca fiind necesar, precum „-ismele”, adică formulările simplificate care dau „adevărurile” unor colectivități în locul a ceea ce este cu adevărat veritabil; este ordonatoare, întrucât operează ierarhii; autorizează, întrucât ea însăși propune „evenimente” așa-zis originare care să o întemeieze-legitimeze-reglementeze, alegându-și, odată cu ele, „valorile” pe care se sprijină și care, prin opoziția lor, sunt „toate menite să-i întărească pe unii împotriva altora”, așa cum un personaj de roman¹⁹ exclamă exasperat blocajul existențial la care predispune ciocnirea ideologiilor. Prin modul său de manifestare, ideologia nu numai că instituie valori, ci îndeosebi critică valorile altor ideologii (ratând astfel deschiderea spre alteritatea Celuilalt, în orice fel am concepe-o), prin mijloace care, de cele mai multe ori, nu au nimic de-a face cu exercițiul gândirii critice, proprii „dictaturii” judicativului.

În pofida fenomenalității sale vizibile de oriunde în conștiința publică și care, în orizontul „dictaturii” judicativului reprezintă chiar „ipostaza ei desăvârșită”, întrucât denuște expresia palpabilă a acestei „dictaturi”, condiția ideologiei este hibridă, a unei ființări neîmplinite. O primă astfel de neîmplinire poate fi dedusă din tendința sa identitară. Întrucât discursul ideologic ține cu orice preț la „valorile” pe care le propune și pe care le socotește „absolute”, ideologia își nesocotește chiar statutul său ontologic precar, de „parte” a unui întreg. „A vorbi în numele celorlalți” pentru ca ei să consimtă la credințele, aspirațiile și fobiile proprii echivalează cu sacrificarea înțelegerii transcendenței Celuilalt. În plus, blocată fiind în orizontul gospodăririi lucrurilor în vederea administrării nevoilor, ideologia aspiră la titlul inaccesibil de întreg (ontologie). În acest sens, ideologiile politice, economice, culturale și chiar cele științifice sunt impregnate de soluții conjuncturale, nereflectate îndeajuns, precum „criza”, „revoluția”, „sfârșitul” unei etape istorice sau chiar al istoriei unui întreg domeniu, „interdisciplinaritatea”, „pluralismul”. Toate acestea se dovedesc incapabile să dea seama de întreg parcursul gândirii de până la apariția lor. Atunci când își recunosc neputința de a construi (niciodată public), ideologiile preiau nereflexiv simboluri din filosofie sau știință, pe care, sub pretextul expunerii „pe înțelesul tuturor” sau a „dezbrăcării” lor de semnificații tehnicizate și spiritualizate, le scot din contextele în care acestea au apărut și le îngustează semnificațiile. Întrucât tinde să-și depășească condiția de la bun început neîmplinită, ideologia rămâne blocată în răstălmăcirea unor întrebări, discursuri și motivații care nu-i sunt

¹⁹ „– Omul *nu* e pur! Așa ceva nu există! Nu poate exista! spunea tânărul, bocănind cu piciorul în birou ca să-și sublinieze ideea. Nu trebuie și *n-are de ce* să existe! Pentru că e o minciună! Tiranie ideologică. E boala secolului. Ideologia *instituționalizează* patologia. Peste douăzeci de ani o să existe o nouă ideologie. Oameni contra câini. Câinii sunt de vină pentru viețile noastre de oameni. Și după câini ce-o să mai urmeze? Pe cine o să dăm vina că ne-a corupt puritatea?” (Philip Roth, *Teatrul lui Sabbath*, Polirom, 2013, p. 317, subl. autorului). De la publicarea acestui roman, în 1995, noi ideologii n-au încetat să apară, semn că aceste idei nu vor pregea vreodată să se opună unele altora. Dar acest fapt n-ar trebui luat într-un sens depreciativ, așa cum reiese din tirada personajului lui Philip Roth.

proprii. La fel de adevărat, filosofii, științele și chiar logica preiau și integrează simboluri puse în circulație de ideologii. Comunicarea dintre filosofie, știință, logică, pe de o parte, și ideologie, pe de alta, admite o dublă direcție.

În al doilea rând, neîmplinirea ideologiei se sprijină pe un temelie solid în contextul scenariului din *Judecată și timp*: instabilitatea sa temporală. Iată un motiv pentru care, asemeni altor teme din carte, ea n-ar să fi putut să fie considerată ca fiind de sine stătătoare, în pofida relativei sale autonomii. Actul părtinirii, privilegiat în structura ideologiei, nu are un substrat care să o susțină, de vreme ce, așa cum am precizat mai sus, timpul s-a retras în ontologia substanței și a însușirilor sale, devenind o ființare asemenea oricărei alta. De vreme ce părtinirea survine într-o mulțime ordonată de ființări, adică într-o structură a acestora, atunci este limpede că fragilitatea ontologică a ideologiei reiese și din exercițiul ordonării. În sfârșit, cel de-al treilea act, al autorizării, degradează importanța evenimentelor date de simultaneitatea părtinirii și ordonării la semnificație numai „spațială”, pragmatică, de a fi între lucruri, înțelese, desigur ca „bunuri”. Într-adevăr, promisiunea idealului niciodată împlinit, deopotrivă cu miturile care susțin din trecut această promisiune, nu se pot bucura de o temporalitate proprie, condamnate fiind la a vegeta în „locul fără loc” al ne-cuprinderii evenimentelor veritabile (să ținem seama că autorizarea denumește timpul care prezentuiește limitat nelimitatul) și care, paradoxal, plasează ideologia în vecinătatea non-judicativului.

Și totuși, ideologia reprezintă prin excelență condiția judicativului. Nu rezidă însă forța sa hipnotizantă în neputința discursului său, straniu camuflată în rezervorul energetic al afectelor? Încrâncenarea cu care ideologia se împotrivesc chiar și celor mai logice obiecții (cât de „logică” să fie istoria trăită?) ar putea-o arunca de partea cealaltă a frontierei judicative, în mările calde și pacificatoare ale non-judicativului. Asemeni reversului său, tăcerea, atribut al singurătății/singularității, pe care nu și-l poate defel însuși, ideologia începe acolo unde se constată falimentul discursurilor argumentate. Ea se sprijină tocmai pe ceea ce „exprimă” în cel mai înalt grad inexprimabilul, credința. Lipsa de eficiență a discursurilor despre acest afect se întrezărește chiar și în exemple precum cel în care modernitatea Îl izgonește pe Dumnezeu cel viu, fabricându-și în schimb un Dumnezeu abstract, „al filosofilor și savanților”. Chiar dacă schema tripartită a ideologiei argumentează apartenența privilegiată a acesteia în câmpul reglementărilor judicativului, însuși autorul recunoaște discret că dezordinea ideologică ar putea înnoi sensibilitatea față de non-judicativ.

La un moment dat, cineva a gândit „iubirea fără ființă” și altcineva relația „față către față”. Dacă, la un moment dat, istoviți de gândirea, rostirea și făptuirea argumentat-cauzală, ne-am refugia, după modelul acestor construcții, într-un edificiu din care timpul s-a retras, posibil în *Judecată și timp* în urma celei de-a doua reducere (a judicativului regulativ), atunci pesemne că am avea acces și la

„cuvântul fără ființă”. Unii filosofi contemporani și-au potolit această sete prin studii semantice, menite să scoată la lumină originaritatea sensurilor (etimologice), chemând în sprijin tradiția astfel de-construită și re-construită. Și asta pentru că unor astfel de semantici le este suspendat statutul de „subiect” judicativ („substratul”, „individualul”), rămânând numai ceea ce este original la nivelul înțelesurilor. De ce n-am gândi atunci și tăcerea (mai cu seamă cea „publică”, esoterică) în sensul unei „ideologii fără ființă”? Fără un *alt-fel* de ființă, întrucât, așa cum am arătat deja mai sus, instabilitatea temporală a ideologiei o face să fie deja lipsită de „în-ființare”.

Așa se face că ultimul război, purtat în orizontul non-judicativului (a *logos*-ului întreg), adică a ceea ce nu se pretează părtinirii, ordonării și autorizării, adică a ceea ce este „fără ființă”, s-a sfârșit indecis, susținut numai de acea promisiune (din nou, promisiunea!) care alimentează toate metafizicile „post-ontologice” să aibă acces la însași „lumea unităților de viață omenească”.

Totuși, faptul că judicativul regulativ, corespunzător non-judicativului (sau, în orice caz pre-judicativului) nu ar putea fi socotit în sine, ci numai în legătură cu *logos*-ul formal, nu trebuie înțeles ca o abdicare din partea conștiinței întrebătoare. Se prea poate ca, asemeni lui *Ființă și timp*, lucrare care se spune că a rămas neîncheiată pentru că autorul ei a simțit deficiențele conceptuale în calea exprimării ființei, și autorul *Judecății și timpului* să fi resimțit aceeași dificultate. Fiindcă firul ei s-a oprit la porțile „ce despart cărările Noptii și ale Zilei”, adică în pragul non-judicativului, așteptarea construirii a ceea ce, chiar și pentru o conștiință „asemeni tuturor conștiințelor” se dovedește de ne-construit, nu poate decât să ne tulbure. Iar pe autor să-l oblige să insiste în direcția pe care a deschis-o aici.